

Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка

Історичний факультет
Кафедра політології та філософії

Дипломна робота

(магістра)

з теми: «Виміри політичної конфліктогенності на пострадянському просторі: «російський слід»»

Виконав: студент 2 курсу, групи Р1-М20

напряму підготовки (спеціальності) 052 «Політологія»

денної форми навчання

Гук Віталій Олександрович

Керівник: Віннічук О. В., кандидат політичних наук, доцент кафедри політології та філософії

Рецензент:

Кам'янець-Подільський – 2021 року

ЗМІСТ

ВСТУП.....	3
РОЗДІЛ 1. Теоретико-методологічні засади дослідження конфлікту як суспільно-політичного явища.....	12
1.1. Осмислення проблем конфліктів в теоріях класичного періоду.....	12
1.2. Сутність новітніх підходів до вивчення соціально-політичних конфліктів.....	17
Висновок до розділу.....	26
РОЗДІЛ 2. “Заморожені” конфлікти на пострадянському просторі: “російський слід”.....	28
2.1. Придністровський конфлікт: початок дестабілізації на пострадянських теренах за участі Російської Федерації.....	28
2.2. Російсько-грузинське протистояння та геополітичні амбіції Росії....	37
2.3. Нагірно-карабахський конфлікт та роль Росії у його врегулюванні...45	
Висновок до розділу.....	54
РОЗДІЛ 3. Російсько-українська війна: причини, наслідки та перспективи подальшого розвитку.....	55
3.1. Збройна агресія Російської Федерації на Сході України як виклик для світової спільноти.....	55
3.2. Роль міжнародних інституцій у розв’язанні російсько-українського конфлікту.....	65
Висновок до розділу.....	75
ВИСНОВКИ.....	77
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ І ЛІТЕРАТУРИ.....	81

ВСТУП

Останнім часом існує тенденція зниження здатності незалежних суверенних держав визначати темпи та напрями політичних змін як всередині самої країни, так і у світі загалом. Чимало незалежних держав говорять про необхідність створення дієвих міжнародних інститутів на регіональному та глобальному рівнях, які б допомагали вирішувати конфліктні ситуації. Все частіше проявляється тенденція до злиття національно-державних і загальносвітових проблем, а це у свою чергу веде до підвищення рівня конфліктогенності у світі. Особливість соціально-політичного конфлікту проявляється у тому, що його учасники мають організаційну оформленість. Сторонами конфлікту виступають політичні партії, групи тиску, інститути державної влади, міжнародні організації та держави.

В основі соціально-політичного конфлікту існує суперечність, зіткнення. Конфлікт передбачає усвідомлення протиріччя і суб'єктивну реакцію на нього. Суб'єктами конфлікту стають люди, які усвідомили протиріччя і обрали як спосіб його вирішення зіткнення, боротьбу, суперництво. Незважаючи на все розмаїття підходів, спільним для них є розуміння політичного конфлікту як постійно діючої форми боротьби за владу в конкретному суспільстві. Накладаючись один на інший, конфлікти проявляють себе у формі політичної кризи.

Загалом, конфлікт є багатогранним явищем, невід'ємною складовою життя та розвитку людського соціуму, адже вся його історія пов'язана із динамікою наростання та спадання конфліктної напруги в історичні ретроспективи. Коли ми говоримо про міжнародний конфлікт, то тут інтереси стикаються вже на міждержавному рівні та суб'єктами конфлікту стають уже декілька держав, за умов протидії декількох міжнародних сил чи акторів виникає зіткнення їхніх інтересів, що призводить до гострої протидії або протиборства.

Якщо ми проаналізуємо будь-який конфлікт на міжнародній арені, то зрозуміємо, що за кожним, здавалося б на перший погляд несподіваним напруженням стосунків, стоять роки амбіцій, образ і підготовки до рішучих дій.

Винятком не є соціально-політичні, військові конфлікти на теренах колишнього Радянського Союзу, де ключову роль майже завжди відігравала Російська Федерація. Від самого початку розпаду СРСР та виходу країн колишнього “радянського табору” з-під повного або часткового контролю Москви боротьба Росії за повернення свого впливу не припинялась ніколи. У цій перманентній війні було застосовано багато різних тактик, більшість битв на фронті відбувалися не публічно, хоча в особливо критичні моменти Москва починала “показувати” свою справжню сутність.

Так на сьогоднішній день на політичній карті світу існує величезна кількість невирішених, так званих “заморожених” конфліктів. Це підтверджує не лише глибокі внутрішні суперечності, що склалися між конфліктуючими сторонами, а й свідчить про виникнення низки інших факторів, які впливають на процес вирішення цих конфліктів.

Ми можемо часто спостерігати як “заморожені” конфлікти перетворюються на інструмент геополітичної гри “третіх” більш впливових держав, що яскраво простежуємо на територіях пострадянського простору. Тут яскравими прикладами є конфлікти у Придністров’ї, Південній Абхазії, Осетії, Нагірному Карабаху. Москва впродовж довгого часу створює “заморожені” конфлікти для реалізації власних геополітичних інтересів і цілей.

Особливістю “заморожених” конфліктів можна називати той факт, що вони містять елементи “гібридного протистояння”, тобто крім військової складової в хід йде ще політична, історична, соціальна, економічна, релігійна, інформаційна технології тощо. Все це значно ускладнює процес їх політичного врегулювання. Сутність “гібридної війни” особливо чітко на собі відчувала Україна, адже Росія навіть після 30 років нашої незалежності так і не змогла змиритись з поступовою втратою геополітичного впливу на нашу державу. Тенденції останніх років українсько-російських стосунків лише примножували напругу, хоча вони завжди були однією з основних дискусійних тем в науковому середовищі та засобах масової інформації. Історія цих стосунків сягає століть та є дуже суперечливою, оскільки зумовлена географічною, історичною та культурною близькістю двох

країн. Від початку незалежності ускладнення відносини України з її східним сусідом Російською Федерацією постійно зростало й досягло своєї ескалації в кінці 2013 – на початку 2014 року, що призвело до російсько-українського військово-політичного конфлікту.

За останні роки наша держава зазнала територіальних втрат, зіткнулася із актами агресії та насилля. Суспільно-політичне життя супроводжується найтривалішими, наймасштабнішими та найгострішими конфліктними проявами, що змінили погляди населення, вплинули на ідентичність українців, трансформували політичний режим, подолали невизначеність інтеграційного розвитку країни та визначили місце держави у міжнародному співтоваристві. Проте, руйнівний потенціал політичних конфліктів в Україні несе серйозну загрозу не лише стабільному розвитку нашої держави та мирному співіснуванню населення, а й цілій системі міжнародної безпеки.

Українсько-російські стосунки перебувають у критичному і непередбачуваному стані. Триває політико-дипломатична конфронтація, порушені базові угоди та домовленості, фактично зруйнована система інституційних міждержавних відносин. Продовжує загострюватись політичне, економічне, енергетичне, інформаційне протистояння.

Як показує на сьогоднішній день досвід, знання є одним із найбільш дієвих чинників політичного процесу, дозволяючи заощадити ресурси та знайти найоптимальніші шляхи досягнення цілей зовнішньої політики й реалізації пріоритетів національної безпеки.

Саме тому в роботі робиться спроба теоретичного узагальнення історичного досвіду України та інших країн колишнього радянського табору в галузі зовнішньої політики й національної безпеки останніх років. Ідеться саме про історичний досвід, адже за кілька років українське суспільство й держава пережили і зрозуміли набагато більше, ніж за минулі десятиліття.

Об'єктом дослідження є конфлікт як соціально-політичне явище.

Предметом дослідження є особливості політичної конфліктогенності на теренах пострадянського простору.

Метою дослідження є аналіз механізмів впливу Російської Федерації на політичну конфліктогенність країн пострадянського простору.

Під час написання роботи поставлено декілька ключових **завдань**, що дозволять більш детально проаналізувати зміст нашої роботи:

- дослідити еволюцію теоретико-методологічних підходів класичного періоду, спрямованих на визначення сутності й природи конфліктів;
- розкрити сутність новітніх підходів до вивчення соціально-політичних конфліктів;
- визначити основні передумови виникнення “заморожених” конфліктів на територіях пострадянського простору та шляхи їх врегулювання;
- проаналізувати сутність збройного конфлікту Російської Федерації на Сході України;
- розкрити місце та роль міжнародної спільноти у питанні розв’язання російсько-українського конфлікту.

Методологічні засади дослідження.

Для вирішення завдань, поставлених у роботі, були використані наступні наукові методи:

- історичний метод сприяв розкриттю еволюції основних підходів до визначення сутності конфліктів;
- системний підхід дав змогу розглянути конфлікт як суспільно-політичне явище;
- порівняльний метод допоміг розкрити спільні та відмінні риси в утворенні конфліктів на пострадянському просторі;
- конфліктологічний метод дав змогу визначити проблему конфліктів в країнах колишнього СРСР з огляду зіткнення збройного, політичного, економічного, етнічного й інших видів протистоянь;
- структурно-функціональний метод дав можливість розкрити роль Російської Федерації у конфліктах на теренах колишнього Радянського Союзу;
- метод об’єктивності застосовувався для визначення об’єктивних умов виникнення конфлікту як суспільно-політичного явища.

Елементи наукової новизни дослідження. Робота є комплексним теоретико-

прикладним дослідженням визначення ролі Росії у конфліктах на пострадянському просторі. В дослідженні чи не вперше серед наукових робіт проаналізовано ключові закономірності щодо причин виникнення конфліктів на територіях пострадянського простору; розкрито основні перешкоди, які заважають процесу їхнього політичного врегулювання; доведено, що головним деструктивним елементом у процесі мирного вирішення придністровського, абхазо-осетинського та нагірно-карабахського конфліктів є зовнішній чинник – позиція РФ. Вона намагається постійно розширити свій геополітичний вплив, внаслідок чого невирішеність і наявність “заморожених” конфліктів на територіях Молдови, Грузії й Азербайджану дає Москві змогу зберігати та постійно посилювати вплив у стратегічно важливих для неї регіонах.

Робота є однією з не багатьох на теренах України, де комплексно проаналізовано найбільші конфлікти, що виникли на пострадянському просторі та розкрито роль Росії в їх ескалації.

Практичне значення роботи. Для сучасної політологічної думки дослідження явища конфлікту є досить важливим завданням. Аналіз сутності цього феномену крізь суспільно-політичну призму є необхідним для Української держави, яка досі має невирішену проблему на Сході країни. Розуміння основних причин виникнення та особливостей врегулювання так званих “заморожених” конфліктів на просторах колишнього СРСР може дати відповіді на питання, як нашій державі завершити “гібридну війну” з Російською Федерацією.

Загалом матеріали дослідження можуть бути використанні у навчальному процесі при підготовці студентами до практичних та семінарських занять з таких дисциплін як “Глобалістика”, “Геополітика”, “Теорія міжнародних відносин”, “Політична конфліктологія”, “Міжнародні конфлікти” тощо.

Апробація результатів дослідження. Результати дослідження були апробовані на міжнародній науково-практичній конференції «Соціально-політичні трансформації в епоху глобалізації: від конфлікту до консенсусу» (20 травня 2021 р., м. Кам’янець-Подільський).

Публікації.

Гук В. «Жертви» геополітичних ігор Росії: хто наступний. Збірник матеріалів Міжнародної науково-практичної конференції «Соціально-політичні трансформації в епоху глобалізації: від конфлікту до консенсусу» / За ред. О. В. Віннічук, Т. В. Сулятицька. Кам'янець-Подільський : ФОП Буйницький О. А., 2021. с.133-136

Джерельна база. У контексті досліджуваної теми використовувалися актуальні роботи вітчизняних та зарубіжних науковців. Зокрема: Бебешко О. В. “П’ятиденна війна” на Кавказі 2008 р.: причини та геополітичні наслідки” [7], Бекешкіна І. Е. “Конфліктологічний підхід до сучасної ситуації в Україні” [8], Гай-Нижник П. “Росія проти України (1990–2016 рр.): від політики шантажу і примусу до війни на поглинання та спроби знищення” [18], Гай-Нижник П., Краснодемська І., Фігурний Ю. “Російська агресія проти України: правда і вигадки, причини і наслідки” [19], Гольцов А. Г. “Стратегія Російської Федерації в геополітичній конкуренції на Південному Кавказі” [22], Гончар М. “Війни – ХХІ: полігібресія Росії” [23], Данилюк К. “Російсько-грузинська війна 2008 р.: реакція світової спільноти та геополітичні наслідки” [26], Жирохов М. А. “Карабах: земля раздора” [31], Кулик В. “Інтерпретації російсько-українського конфлікту в західних наукових і експертно-аналітичних працях” [51], Мегтієв Р. “Нагірний Карабах: історія, прочитана за джерелами” [57], Перепелица Г. Н. “Конфликт в Приднестровье: причины, прогноз развития и проблемы урегулирования” [62], Феськов І. В. “Основні методи ведення гібридної війни в сучасному інформаційному суспільстві” [85], Фісенко Т. “Прояви гібридної агресії на масовокомунікаційному рівні” [86], Черник П. П. “Грузинсько-російська війна 2008 року – геополітичний реванш Росії” [89] та ін.

Важливою для дослідження є робота українського дослідника П. Гай-Нижника “Росія проти України (1990–2016 рр.): від політики шантажу і примусу до війни на поглинання та спроби знищення”, в якій висвітлюється комплекс дипломатичних та воєнно-політичних взаємин між Росією та Україною в контексті геополітичних інтересів Кремля та зовнішньополітичного курсу Києва. У роботі аналізуються міжнародна політика урядів України в контексті

національної безпеки, історичні передумови та геополітичні причини агресії Росії проти України, а також воєнно-політичний і фінансово-економічний аспекти російсько-української війни крізь призму розвитку глобальних світових процесів і перетворень. Розглянуто політико-теоретичні, геополітичні, культурно-історичні й зовнішньополітичні аспекти анексії Криму та збройного конфлікту на Донбасі. Автор подає власну оцінку Російській Федерації як державі-агресору та спонсорів міжнародного тероризму, аналізує сучасні виклики та шляхи їх розв'язання щодо зміцнення національної ідентичності українців, стратегії реінтеграції та деокупації Криму, посилення системи національної безпеки та оборони України.

Особливої уваги заслуговує спільна монографія українських дослідників П. Гай-Нижника, І. Краснодемської, Ю. Фігурного та ін. “Російська агресія проти України: правда і вигадки, причини і наслідки”, в якій автори подають власний погляд на історичні витоки та паралелі російської агресії проти України, дають наукову оцінку Російській Федерації як державі-агресору, аналізують Російсько-українську війну, що розпочалася у 2014 р., а також її історичні витоки, передумови, сучасні виклики та шляхи зміцнення системи національної безпеки України.

Актуальною для нашого дослідження є монографія А. Сиротенка “Воєнні аспекти протидії “гібридній” агресії: досвід України”. В роботі аналізуються класичні та нові форми, засоби, методи та технології війни. Роз'яснюється сутність “гібридних” війн, які пов'язані зі збільшенням кількості суб'єктів, їх різних комбінацій, проведенням кількох фаз конфлікту одночасно, змінами у співвідношенні воєнних і невоєнних засобів досягнення політичних цілей. У монографії розглядаються різні аспекти концепції “гібридної” агресії, узагальнені сучасні погляди на сценарії протидії їй, використання військових і невійськових інструментів в інтегрованій операції Об'єднаних сил, надаються відповідні методичні та практичні рекомендації щодо протидії “гібридним” загрозам.

Також слід звернути увагу на роботу М. Розумного “Режим Путіна перед викликами часу: аналітична доповідь”. Зокремо в ній розглянуто актуальний стан внутрішньої та зовнішньої політики Російської Федерації. Проаналізовані наявні ресурси для збереження нинішнього керівництва РФ при владі, основні тенденції соціально-економічного та внутрішньополітичного життя Росії, її зовнішньополітичні інтереси та засоби досягнення геополітичних цілей. Визначено основні сценарії розвитку ситуації, пов’язаної з реалізацією курсу Кремля на відновлення імперського статусу, в тому числі – реінтеграцію пострадянського простору, конфронтацію із Заходом, розширення присутності Росії в стратегічно важливих регіонах світу.

Особливості нагірно-карабахського конфлікту та роль Росії в ньому аналізується в роботі Р. Мегтієва “Нагірний Карабах: історія, прочитана за джерелами”. На основі різноманітних історичних джерел давнини, античного періоду, Середньовіччя та новітньої історії відображено причини зародження конфлікту, обґрунтовано територіальну приналежність Нагірного Карабаху до азербайджанських держав, продемонстровано зміни демографічної ситуації, збройну боротьбу за Нагірний Карабах, сучасний переговорний процес за посередництва Мінської групи ОБСЄ, ставлення міжнародних організацій до ситуації в цьому регіоні, виражених в їхніх резолюціях і заявах. Книга дозволяє вникнути в суть даної проблеми, розібратися в причинах і наслідках збройного конфлікту навколо Нагірного Карабаху, допоможе кожному, хто бажає знайти об’єктивну точку відліку в проблематиці, яка у сучасній політології та історії відома як вірмено-азербайджанський нагірно-карабахський конфлікт.

Контрольовані Москвою конфлікти на теренах колишнього СРСР покликані консервувати стан невизначеності і нестабільності з метою збереження російської присутності і поширення геополітичного впливу. Відчуження тих чи інших територій не є кінцевою метою Росією, оскільки не відповідає стратегічним інтересам Кремля, адже саме неврегульовані конфлікти надають останньому можливість впливати на політику тієї чи іншої пострадянської держави упродовж багатьох років.

Структура та обсяг дипломної роботи включає вступ, три розділи, висновки, список використаної літератури та джерел. Всього 89 сторінок.

ВИСНОВКИ

1. Конфліктність як суспільно-політичне явище є невід’ємною складовою життя суспільства протягом всього часу становлення та розвитку людської цивілізації. Саме тому перші уявлення про природу та сутнісні особливості в розумінні конфлікту простежуються ще в поглядах мислителів часів античності. В історії суспільно-політичної думки сформувалося велике розмаїття підходів щодо сутності цього досить складного та неоднорідного явища. Лише на початку ХХ століття виникли дві базові парадигми в розумінні конфлікту – функціоналістська та конфліктологічна. Саме в цей період відбулось формування конфліктології як самостійної наукової дисципліни, а також зароджувалися численні школи та напрями конфліктологічного спрямування, поява яких обумовлена значним рівнем конфліктогенності в міжнародних відносинах, численних війнах, революціях та кризах, що мають глобальний геополітичний характер.

2. Особливе місце в дослідженні міжнародних, міжетнічних конфліктів посідають так звані “заморожені” конфлікти, що виникли на теренах колишнього Радянського Союзу. Основною причиною конфліктів на пострадянському просторі стали, головним чином, території, які за рішенням комуністичного центру в Кремлі були передані до складу національно-державних утворень без урахування етнічного чинника. На територіях Придністровського регіону Молдови, в Абхазії, Південній Осетії і Нагірному Карабасі на терені Південного Кавказу й донині лишаються неврегульованими конфлікти, що представляють загрозу міжнародній та регіональній безпеці. Їх підтримання у “замороженому” стані є вигідним для окремих геополітичних гравців, в першу чергу таких як Росія.

3. Одним із перших конфліктів на теренах пострадянського простору, який “отримав статус замороженого”, був Придністровський регіон. Молдова так і не змогла змиритись з тим, що Придністров'я перетворилося на окрему, нехай і невизнану ніким державу. Вона продовжує розглядати її як свою територію,

зайняту сепаратиськими угрупованнями. Незважаючи на всі намагання Молдови повернути регіон до свого складу, успіху не було досягнуто.

Придністров'я у свою чергу все далі віддаляється від Молдови. Його керівництво обурюється тим, що Захід намагається застосувати загальну формулу вирішення подібних конфліктів до невизнаної республіки на Дністрі. І найбільше незадоволені тим, що Придністров'я вважають заручником геополітичної гри Заходу та Росії. Хоча сама влада регіону офіційно визнає, що половина їхнього річного бюджету складається з фінансової допомоги від Кремля.

Прогрес у вирішенні питання конституційного статусу Придністров'я є малоімовірним, як і саме виведення російських військ з території невизнаної республіки. Російські війська є єдиною опорою придністровського режиму й основною перешкодою для досягнення миру в регіоні. Навіть якщо уявити собі ситуацію, за якої збільшиться економічний тиск Заходу, режим Придністров'я навряд чи погодиться на демократизацію та демілітаризацію, адже це є прямою загрозою його існуванню. Тож будь-які намагання Молдови вирішити придністровську проблему на свою користь практично не мають шансів на успіх, тому що для владної верхівки цього регіону всі “червоні лінії” вже пройдені.

4. Грузія стала черговою жертвою геополітичних амбіцій Кремля та відчула на собі безпосередньо військову агресію Москви. Якщо ми порівняємо грузино-російський конфлікт щодо Південної Осетії та Абхазії зі схожими конфліктами у Косово та Чечні, то можемо говорити про непослідовність позиції самої Росії. Анексуючи території, які були у складі Грузії, Москва заперечує цим самим територіальну цілісність незалежної суверенної держави. Коли ж у Сербії відбирали Косово, то Росія була на стороні Белграда. Коли Чечня вимагала незалежності, російська влада називала їх “чеченськими терористами”, а коли ті ж чеченці воювали на боці абхазців і осетин, то вони вже були захисниками “гноблених народів”.

Саме тому можна дійти висновку, що дуже часто аргументи російської сторони настільки суперечливі, що вести діалог з нею справа невдячна і нерідко приречена на фіаско. Проте незважаючи на всі ці факти, європейські дипломати

шукають цивілізовані методи і важелі впливу як політико-правового, так і економічного характеру, які повинні змусити Росію принаймні поважати міжнародне право.

5. Стратегічно важливою конфліктною точкою на карті колишнього Радянського Союзу є так званий нагірно-карабахський регіон, який науковці все частіше називають “замороженим конфліктом”. Роль РФ у його вирішенні надзвичайно велика. Більшість дослідників дотримуються думки, що саме Кремль тримає в своїх руках ключ до вірменсько-азербайджанської проблеми. Москва має практично всі можливості, щоб покласти край цьому затяжному територіальному конфлікту. Проте Росія в черговий раз вичікує моменту, коли на Південному Кавказі створиться політично вигідна ситуація для її геополітичних та стратегічних інтересів (що зокрема і сталося в 2020 році).

Західні країни, як показує досвід, дуже часто безпорадні в тому, щоб змінити стратегію Росії. США і ЄС повинні зрозуміти, що їх готовність йти на жертви не може залишитися без наслідків для цього важливого регіону. Більш того, якщо західні гравці продовжать і надалі потурати Москві, яка в ході досягнення мирного врегулювання ширить свій економічний, військовий і політичний вплив в Нагірному Карабасі, вони ризикують програти велику геополітичну гру.

6. Аналіз російсько-українських відносин останніх років та необґрунтована збройна агресія з боку Росії свідчить про вступ у завершальну фазу великої геополітичної битви за український інтеграційний геополітичний і гео економічний простір. Для нашої держави зараз важливо вийти з найменшими втратами зі складної ситуації у зв'язку з переорієнтацією від євразійського вектору розвитку, наслідком чого стала російська окупація Криму, дестабілізація ситуації на сході України і розв'язана Кремлем російсько-українська війна.

Окуповані російським військом український Крим і окремі райони Донбасу фактично перетворені в дослідницький полігон для іспитів та тестування як модернізованих і нових російських озброєнь та військової техніки, так і для застосування забороненого озброєння, а також для перевірки нових концепцій

створення та застосування російських військ, в тому числі інформаційних та спеціальних операцій.

7. Роль міжнародних організацій у вирішенні російсько-української війни є дуже важливою з різних точок зору: політичної, військової, фінансової, безпекової та ін.. Отже, аналізуючи військово-політичне протистояння на Сході України, варто зазначити, що Росія в багатьох випадках нехтує дотриманням правил сучасного міжнародного порядку та підриває своїми діями його фундамент. Санкції, які приймаються західними партнерами, виконують стримуючу роль агресора, який міг би піти значно далі у своїх геополітичних амбіціях.

Також слід констатувати той факт, що часто нерішучість та непослідовність дій впливових міжнародних акторів дозволяє Кремлю час від часу активно повертатись до своїх планів щодо набуття статусу регіонального лідера на теренах колишнього Радянського Союзу. Хоч співпраця з міжнародними організаціями та країнами Заходу є для України ключовою у вирішенні конфлікту з РФ, проте аналізуючи досвід інших країн пострадянського простору, території яких отримали статус “заморожених конфліктів”, потрібно в першу чергу надіятись на власні сили.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ І ЛІТЕРАТУРИ

1. 10 фактів про збройну агресію Росії проти України. URL: <https://mfa.gov.ua/10-faktiv-pro-zbrojnu-agresiyu-rosiyi-proti-ukrayini>.
2. Алексейченко О. Участь Російської федерації у Придністровському врегулюванні. *Проблеми міжнародних відносин*. 2014. Вип. 8. С. 243–255.
3. Анцупов А. Я. Эволюция научных воззрений на конфликт. URL: <https://psyera.ru/4368/evolyuciya-nauchnyh-vozzreniy-na-konflikt>.
4. Аристотель. Політика / Пер. з давньогр. та передм. О. Кислюка. К.: Основи, 2000. 239 с.
5. Армяно-азербайджанский нагорно-карабахский конфликт. URL: <https://meclis.gov.az/documents/qarabag-2020-ru.pdf?cat=20&lang=ru>.
6. Бабилунга Н. В., Бомешко Б. Г. Приднестровский конфликт: исторические, демографические, политические аспекты. Тирасполь: РИО ПГУ, 1998. 90 с.
7. Бебешко О. В. “П’ятиденна війна” на Кавказі 2008 р.: причини та геополітичні наслідки. *Український науковий журнал “Освіта регіону”*. 2010. № 2. С. 87–90.
8. Бекешкіна І. Е. Конфліктологічний підхід до сучасної ситуації в Україні. К.: Абрис, 1994. 48 с.
9. Білик Д. Що дасть Україні план дій щодо членства в НАТО 13.04.2021. URL: <https://www.dw.com/uk/shcho-dast-ukraini-plan-dii-shchodo-chlenstva-v-nato/a-57178168>.
10. Боднар В. Сучасні теорії конфлікту. *Науковий вісник Ужгородського університету: Серія: Політологія. Соціологія. Філософія*. Ужгород: Видавництво УжНУ “Говерла”. 2010. Вип. 15. С. 211–215.
11. Василенко В. Російсько-українська війна 2014 року: причини, перебіг та політико-правові оцінки. *Український. Тиждень*. 2014. № 42. С. 28–42.
12. Війна на Донбасі: реалії і перспективи врегулювання. Аналітична доповідь Центру Разумкова. *Національна безпека і оборона*. 2019. № 1–2. 144 с.

13. Вірменія vs Азербайджан: місяць протистояння в Нагірному Карабасі. URL:<https://www.slovoidilo.ua/2020/11/06/infografika/suspilstvo/virmeniya-vs-azerbajdzhan-misyacz-protystoyannya-nahirnomu-karabasi>.
14. Вітман К. Придністров'я: перспективи розв'язання конфлікту. *Політичний менеджмент*. 2008. № 4(31). С. 101–106.
15. Волинець В., Волощук С., Гетьманчук М. Конфліктологія. Львів: НУ “Львівська політехніка, 2007. 326 с.
16. Вязова Р. В. Концепції етнічного конфлікту: сутність та типологія. *Гуманітарний вісник Запорізької державної інженерної академії*. 2009. Вип. 38. С. 30–40.
17. Газпром пригрозил отключить Молдавии газ за долги. URL: <http://www.regnum.ru/news/1908887.html>.
18. Гай-Нижник П. Росія проти України (1990–2016 рр.): від політики шантажу і примусу до війни на поглинання та спроби знищення. К.: “МП Леся”, 2017. 332 с.
19. Гай-Нижник П., Краснодемська І., Фігурний Ю. та ін. Російська агресія проти України: правда і вигадки, причини і наслідки. К.: “МП Леся”, 2018. 435 с.
20. Гоббс Т. Левиафан. М.: Мысль, 2001. 478 с.
21. Голубєва А., Атанєсян Г. Нагірний Карабах: хто виграв і що далі? 11.11.2020. URL: <https://www.bbc.com/ukrainian/features-54887608>.
22. Гольцов А. Г. Стратегія Російської Федерації в геополітичній конкуренції на Південному Кавказі. *Міжнародні відносини. Серія: Політичні науки*. 2017. № 16. URL:http://journals.iir.kiev.ua/index.php/pol_n/article/view/3181.
23. Гончар М. Війни – XXI: полігібресія Росії. Центр глобалістики “Стратегія XXI”. Київ, 2017. 241 с.
24. Горбулін В. Збройний конфлікт в Україні у термінах геополітики. URL: http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?.
25. Гурська З. Війна на Дністрі: рана глибиною в чверть століття. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-world/2185989-vijna-na-dnistri-rana-glibinou-v-cvert-stolitta.html>.

26. Данилюк К. Російсько-грузинська війна 2008 р.: реакція світової спільноти та геополітичні наслідки. *Міжнародні відносини і туризм: сучасність та ретроспектива: збірник матеріалів Першої міжнародної науково-практичної конференції студентів та молодих вчених*. 2013. (Вип. 3). С 11–14.
27. Денисенко И. Д. Эволюция теории конфликта в западной социальной философии / И. Д. Денисенко. – Харьков. Гос.пед.ун-т им. Г.С. Сковороды. – Харьков: “ОВС”, 2002. 288 с.
28. Добош З. Справедливість у філософсько-правовій думці нового часу. URL: <http://ena.lp.edu.ua:8080/handle/ntb/37565>.
29. Дойч М. Разрешение конфликта (Конструктивные и деструктивные процессы). *Социально-политический журнал*. 1997. № 1. С. 202–212.
30. Дюбю Д., Гобер С. Геополітичний заручник. URL: <http://tyzhden.ua/World/95133>.
31. Жирохов М. А. Карабах: земля раздора. К.: Изд. Дом «Румб», 2009. 264 с.
32. Запрудский Ю. Социальный конфликт: политологический анализ. Ростов н/Д: Изд-во Ростовского ун-та, 1992. 120 с.
33. Здравомыслов А. Г. Социология конфликта: Россия на путях преодоления кризиса. М.: Аспект Пресс, 1995. 317 с.
34. Злобіна Т. Роль Російської Федерації у Нагірно-Карабахському конфлікті. *Міжнародні відносини: політичні науки*. 2016. № 12. С. 18–25.
35. Исаев Б. Современные теории конфликтов. СПб: Питер, 2008. 523 с.
36. Исаев Б. Теория политики: Учебное пособие. СПб.: Питер, 2008. 464 с.
37. Кава О. Причини виникнення придністровського конфлікту наприкінці 80-х років ХХ століття. *Магістеріум*. К.: НаУКМА, 2004. Вип. 17. С. 74–80.
38. Кацевич Т. Європейська політика безпеки та роль міжнародних організацій у вирішенні конфлікту на Сході України. URL: <https://journals.indexcopernicus.com/api/file/viewByFileId/954563.pdf>.

39. Киридон А. М. Причини російсько-грузинського конфлікту: глобальний вимір. *Вісник Київського міжнародного університету. Серія: Історичні науки*. 2008. № 7. С. 43–55.
40. Кирилюк Ф. М., Батрименко О. В. Історія зарубіжних політичних вчень: навч.-метод. посібник. К.: ТОВ “XXI століття: Діалог культур”, 2005. 256 с.
41. Клаузевиц К. О войне / Пер. с нем. А. Рачинского. М. : Издательская корпорация “Логос”, 1998. 448 с.
42. Козер Л. Функции социального конфликта / пер. с англ. О. Назаровой. М.: Идея-Пресс, Дом интеллект. кн., 2000. 205 с.
43. Коллинз Р. Теория конфликта. URL: http://azps.ru/polpsy/lib/konflikt_kollinz.html.
44. Короткий В. ОБСЄ і українські очікування 18.01.2019. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-world/2622497-obse-i-ukrainski-ocikuvanna.html>.
45. Короход Я. Теоретичні аспекти розуміння політичного конфлікту. *Політичний менеджмент*. 2013. № 59. С. 30–37.
46. Котигоренко В. Знання про соціальний конфлікт: абсолют чи відносність. *Політичний менеджмент*. 2003. № 2. С. 137–155.
47. Кравченко В. В ожидании признания. *Зеркало недели*. 2008. № 44. С.5.
48. Кравченко В. Теорія "гібридної війни": український вимір. *Вісник Дніпропетровського університету. Серія : Філософія. Соціологія. Політологія*. 2015. № 2. С. 139–148.
49. Кречко Я. 16 лютого 2020 «План» Козака для Придністров'я і Донбасу. Які помилки Молдови може повторити Україна?. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/donbas-realii/30437227.html>.
50. Кривошея І. Участь ОБСЄ у вирішенні збройних конфліктів на пострадянському просторі: проблема Нагірного Карабаху (1992–2016) і Донбасу (2014–2016) (на матеріалі електронних видань). *Гілея: науковий вісник*. 2016. Вип. 110. С. 122–129.

51. Кулик В. Інтерпретації російсько-українського конфлікту в західних наукових і експертно-аналітичних працях. К.: ІПіЕНД ім. І. Ф. Кураса НАН України, 2020. 328 с.
52. Магда Є. Початок гібридної агресії РФ проти України: точка біфуркації. *Evropský politický a právní diskurz*. 2018. № 5. С. 41–47.
53. Майоров М. Карабах 1988 – 2020: як не заплутатися у районах та назвах населених пунктів 02.12.2020. URL: <https://www.istpravda.com.ua/articles/2020/12/2/158598/>.
54. Максименко І. Європейський Союз та врегулювання конфліктів: досвід та уроки для України. *Міжнародні відносини. Серія “Політичні науки”* № 11. URL: http://journals.iir.kiev.ua/index.php/pol_n/article/viewFile/2905/2604.
55. Мацієвський Ю. В. Внутрішній конфлікт чи прихована агресія: академічна дискусія і експертні оцінки війни на Донбасі. *Політичне життя*. 2019. № 2. С. 55–68.
56. Мацієвський Ю. Теоретичні аспекти аналізу суспільних конфліктів: множинність концептуальних підходів. *Людина і політика*. 2004. № 3. С. 115–128.
57. Мегтієв Р. Нагірний Карабах: історія, прочитана за джерелами. К.: Видавничий дім Дмитра Бураго, 2014. 220 с.
58. Мир в Україні І: Європейська війна. URL: <https://www.crisisgroup.org/uk/europe-central-asia/eastern-europe/ukraine/256-peace-ukraine-i-european-war>.
59. Нагорный Карабах. История. URL: <http://www.gandzasar.ru/nagorno-karabakh.htm>.
60. НАТО підтримує нові санкції США проти Росії. URL: <https://www.pravda.com.ua/news/2021/04/15/7290336>.
61. Нечаєва-Юрійчук Н. Придністров'я як фактор впливу на Республіку Молдову та Україну. *Історико-політичні проблеми сучасного світу*. 2015. Т. 31-32. С. 58–63.

62. Перепелица Г. Н. Конфликт в Приднестровье: причины, прогноз развития и проблемы урегулирования. К., Стилос, 2001. 360 с.
63. Пиріг В. Вірменія і Азербайджан домовилися про припинення війни. URL: https://zaxid.net/virmeniya_i_azerbaydzhan_domovilisya_pripiniti_viynu_v_nagirnomu_karabasi_n1510290.
64. Платон. Законы. Соч. : в 4 т. ; пер. с древнегреч ; под общ. ред. А. Ф. Лосева и В. Ф. Асмуса. СПб. : Изд-во С.-Петербур. ун-та, 2007. Т. 3. Ч. 2. 752 с.
65. Примаков Е. М. Годы в большой политике. М.: ООО “Коллекция “Совершенно секретно””, 1999. 445 с.
66. Примуш М. В. Конфліктологія. Навчальний посібник. К.: Професіонал, 2006. 282 с.
67. Радіо Свобода Голова ОБСЄ пояснила, чому не може назвати конфлікт на Донбасі “війною Росії проти України”. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/news-linde-obse-donbas/31055771.html>.
68. Радчук О. Запитання тижня: чому Україна досі не в НАТО. *Слово і діло* 02.02.2021. URL: <https://www.slovoidilo.ua/2021/02/02/kolonka/aleksandr-radchuk/bezpeka/zapytannya-tyzhnya-chomu-ukrayina-dosi-ne-nato>.
69. Розендаал В. Яку роль відіграють західні організації у врегулюванні конфлікту на Донбасі. URL: <https://politics.segodnya.ua/ua/politics/kakuyu-rol-igrayut-zapadnye-organizacii-v-uregulirovanii-konflikta-na-donbasse-589728.html>.
70. Російсько-грузинський конфлікт: причини та наслідки для європейської безпеки: експертна дискусія. *Національний інститут стратегічних досліджень*. 14 серпня 2008 року. URL: <http://www.niss.gov.ua/table/408008/index.htm>.
71. Російсько-український конфлікт: стан, наслідки, перспективи розвитку подій. Аналітична доповідь Центру Разумкова. Національна безпека і оборона. 2014. № 5–6, С. 3–5.
72. Руссо Ж.-Ж Про суспільну угоду або принципи політичного права. URL: <http://darkelly.info/work/PD/russo.ukr.pdf>.

73. Сатпаєв М. День в історії: російсько-грузинська війна 2008 року. 07.08.2019. *Український інтерес*. URL: <https://uain.press/blogs/den-v-istoriyi-rosijsko-gruzynska-vijna-2008-roku-1069167>.
74. Семенов В. А. История зарубежной конфликтологии в 2 т. Том 2: учебник для вузов. Москва : Издательство Юрайт, 2020. 292 с.
75. Семчинський К. В. Агресія Російської Федерації проти України в контексті російської геостратегії на пострадянському просторі. *Міжнародні відносини: теоретико-практичні аспекти*. 2019. Вип. 3. С. 89–99.
76. Силіна Т. Анатолій Гриценко: “Більшої загрози, аніж ми самі, для України не існує”. *Дзеркало тижня*. 2008. 16–22 серпня. № 30 (709). С. 5.
77. Сиротенко А. Воєнні аспекти протидії “гібридній” агресії: досвід України. К.: НУОУ ім. Івана Черняхівського, 2020. 176 с.
78. Сірук М. “Козирний” референдум [в Придністров’ї]. *День*. 2006. 20 верес. № 158. С. 3.
79. Соловій Г. Грузино-російська війна на Кавказі: історія, причини і наслідки. *Науковий часопис НПУ імені М.П. Драгоманова*. 2009. Вип. 1. С. 101–105.
80. Стівенс Н. Російська військова присутність в Придністров’ї: передумови та розгортання конфлікту. URL: https://shron1.chtyvo.org.ua/Stivens_Nataliia/Rosiiska_viiskova_pryсутnist_v_Prydnistrovi_peredumovy_ta_rozhortannia_konfliktu_pochatok_90_kh_rr.pdf?PHPSESSID=5gpm2h2n4um8va7n756gp418f7.
81. Сунь-Цзы. Трактат о военном искусстве / пер. Е. И. Сидоренко. М.: Academia, 1955. 190 с.
82. Трофимович В. Російська агресія проти України як загроза світовій системі безпеки. *Наукові записки Національного університету “Острозька академія”*. Серія : Історичні науки. 2017. Вип. 26. С. 135–142.
83. Турен А. Возвращение человека действующего. Очерк социологии. М.: Научный мир, 1998. 204 с.

84. Федорчук У. Фінал війни в Карабаху: рука Росії та уроки для України. URL: <https://novynarnia.com/2020/11/17/lessons-karabakh/>.
85. Феськов І. В. Основні методи ведення гібридної війни в сучасному інформаційному суспільстві. *Актуальні проблеми політики*. 2016. Вип. 58. С. 66–76.
86. Фісенко Т. Прояви гібридної агресії на масовокомунікаційному рівні. *Вісник Книжкової палати*. 2016. № 11. С. 26–29.
87. Фишер Р. Дж. Методы стороннего вмешательства. URL: http://www.berghof-foundation.org/fileadmin/redaktion/Publications/Handbook/Articles/fisher_handbookII.pdf.
88. Худяков В. В цветущих акациях город... Бендеры: люди, события, факты. Бендеры: Полиграфист, 1999. 384 с.
89. Черник П. П. Грузинсько-російська війна 2008 року – геополітичний реванш Росії. *Держава і право*. 2011. Вип. 53. С. 686–692.
90. Шевель І. П. Різноманітні напрямки вивчення сучасної соціології конфлікту. *Актуальні проблеми соціології, психології, педагогіки*. 2014. № 4. С. 125–130.
91. Шкляр Л. Політика війни як спосіб існування російських імперій ХХ – початку ХХІ століть. *Зовнішні справи. Політичні науки*. 2015. № 1. С. 6–11.
92. Яровий В. Г. Особливості бойового досвіду російсько-грузинської війни 2008 року. *Військово-науковий вісник*. 2011. Вип. 15. С. 198–212.